

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/84316,Gilibert-Jan-Emanuel-Jean-Emmanuel.html>
2021-12-09, 09:12

Gilibert Jan Emanuel (Jean Emmanuel)

GILIBERT Jan Emanuel (Jean Emmanuel) (21 VI 1741, Carette k. Lyonu – 2 IX 1814, Lyon), botanik, zoolog, lekarz. Syn Claude'a, rolnika, i Agaty z domu Geminiani.

Szykowany od dzieciństwa do stanu duchownego, mając 12 lat postanowił poświęcić się naukom przyrodniczym. Po ukończeniu miejscowej szkoły, studiował 1760–63 na wydziale lekarskim uniwersytetu w Montpellier, uzyskując stopień doktora medycyny na podstawie rozprawy *De natura medicatore*. Następnie praktykował jako lekarz i weterynarz w Carette, a od 1766 w Chazay. Od 1768 był profesorem anatomii, chirurgii i historii naturalnej w College de Medicine w Lyonie. Robiąc wycieczki po pd. Francji, zbierał rośliny i zgromadził duży zielnik. Wykładami i publiczną krytyką nieuctwa miejscowych lekarzy zyskał popularność i nakłonił władze miejskie do założenia w Lyonie ogrodu botanicznego. Z ich upoważnienia zorganizował go, angażując w to własne fundusze, które stracił kiedy ostatecznie nie doszło do przyznania obiecanych dotacji. W tym czasie zjawiał się w Lyonie chorąży orszański T. Downarowicz załatwiający we Francji zlecenia dla A. Tyzenhauza. Spodobała mu się istniejąca tam szkoła weterynaryjna i dogadał się z G., że zorganizuje podobną oraz ogród botaniczny w grodzieńskim ośrodku przemysłowym. Znęcony korzystnymi warunkami G. przygotował się do nowych zadań, zapoznając się z publikacjami na temat roślin w pn. Europie (m.in. J. Breyne'a) i odbywając wycieczki zielarskie w Alpy i Pireneje. Wyposażony w rekomendację botanika z Berna, A. Hallera, udał się do Polski, po drodze zwiedzając Szwajcarię i Niemcy i stale uzupełniając swój zielnik. Do Warszawy przybył 9 X 1775, a w końcu tego miesiąca do Grodna. Założył tam w Horodnicy Królewski Ogród Botaniczny, w którym w 1778 było już 1500 gatunków roślin, m.in. egzotycznych,

niezbędnych do nauczania – ich kolekcję G. prezentował królowi Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu, który popierał i nagradzał G., m.in. zakupił jego zielnik i inne kolekcje. W Ogrodzie były też rośliny okoliczne, także z rejonu Brześcia nad Bugiem i Białegostoku, które G. zbierał, zwiedzając kraj i zapoznając się z jego klimatem, geologią, fauną i stosunkami społecznymi. W 1777 założył w Grodnie Królewską Szkołę Lekarską, a przy niej szkołę dla akuszerok. Nie udało się natomiast zorganizować szkoły weterynaryjnej, wobec niechętnego stosunku miejscowej ludności do „nauki konowalskiej”.

W wyniku bankructwa przedsięwzięcia przemysłowego Tyzenhauza, upadły też Szkoła Lekarska i Ogród Botaniczny. G. wraz z uczniami został w 1781 przeniesiony do Wilna, gdzie objął Katedrę Historii Naturalnej i Botaniki w Szkole Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Założył tam w 1782 Ogród Botaniczny, do którego przeniósł część roślin z Grodna. Sprowadził też stamtąd zbiory gabinetu historii naturalnej i bibliotekę. Wykładał i herboryzował okoliczne obszary, także w rejonie Nowogródka, wciągając w to studentów, których wprawiał w oznaczaniu roślin rodzimych i egzotycznych; prezentacją opracowań studenckich było *Exercitum botanicum in schola principe Universitatis Vilnensis* (1782). Sam G. opublikował w tym okresie *Flora Lithuanica inchoata* (Grodno–Wilno 1781–82) oraz *Indagatores naturae in Lithuania* (Wilno 1781). Stworzył podwaliny wileńskiej szkoły geobotanicznej – pierwszej polskiej szkoły badawczej w zakresie florystyki i geografii roślin. W 1782 niespodziewanie opuścił Wilno, pozostawiając tam rodzinę i po krótkim pobycie w Warszawie wrócił na stałe do Francji. Jako powód podawał zły stan zdrowia, ale chodziło raczej o złą atmosferę w domu i na uczelni. W 1784–89 był naczelnym lekarzem od epidemii w szpitalu Hostel-Dieu w Lyonie. Podczas rewolucji francuskiej 1789–99 zaangażował się politycznie, był dwukrotnie prezesem Commission Populaire Républicaine et de Salut Public departamentu Rhône et Loire. W okresie terroru ukrywał się na południu Francji. W 1796–1803 wykładał w departamentalnej École Centrale w Lyonie. Założył tam Ogród Botaniczny (który, dzięki poparciu cesarzowej Józefiny, został nazwany na jej cześć), a przy nim Muzeum i Gabinet

Historii Naturalnej. Był czynny naukowo do 1808, potem uniemożliwiła mu to choroba.

G. przez całe życie uprawiał florystykę. Jego znajomość roślin różnych regionów pozwalała mu na formułowanie wniosków fitogeograficznych. Szczególnie cenił zbiory litewskie, które to umożliwiały. Mimo burzliwego życia publikował systematycznie swoje osiągnięcia. Wydana w Grodnie i Wilnie *Flora Lithuanica inchoata* miała podstawowe znaczenie dla polskiej kultury botanicznej. Opracowana profesjonalnie flora regionu, napisana w języku międzynarodowym, wprowadziła botanikę polską w obieg europejski. G. publikował ją we Francji jeszcze wielokrotnie według układu Linneusza (pierwsza edycja była w innym systemie). W Lyonie opracował *Planta rariores et communes Lithuaniae* oraz *Chloris grodnensis*, wydane w *Caroli Linnei Botanicorum Principis Systema Plantarum Europae* (Coloniae 1785), a także *Sur le forêts de Lithuanie*, opublikowane w *Démonstration élémentaire de botanique* (Lyon 1785). Inne dzieła G. to: *Exercitacita phytologica* (Lugundi Gallorum 1792), *Histoire des plantes d'Europe ou éléments de botanique pratique* (t. 1-3, Lyon 1798, pierwsze wydanie jest podpisane „par le citoyen Jean-Emmanuel Gilibert”), *Calendrier de Flora pour l'année 1778 autour de Grodno et pour l'année 1808 autour de Lyon* (Lyon 1809). W swoich wędrówkach po Litwie G. dokonywał także obserwacji zoologicznych. Szczególnie interesowały go gatunki nieznanne w zach. Europie: żubr, bóbr, żółw błotny, wilk, łoś. Opisy wydawał w różnych dziełach zbiorowych we Francji, np. *Opusculus phytologico-zoologica prima* oraz *Le medecine naturaliste* (oba 1800). G. publikował także swoje uwagi o Litwie, jej klimacie i ustroju we wstępach do dzieł ogólnych. Znalazł i opisał liczne nowe gatunki, wiele innych zostało nazwanych jego imieniem przez botaników, którzy je odkryli. Zbiory zielnikowe G., po wielu perturbacjach, znalazły się w Kijowie.

HNP, t. 6; PSB (W. Sławiński); SBP (J. Mowszowicz).

P. Daszkiewicz: *Polityka i przyroda. Rzecz o Jean Emanuelu*

Gilbercie, Warszawa 1995; Z. Fedorowicz: *Zarys rozwoju fizjografii Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963; W. Grębecka: *Wilno – Krzemieniec. Botaniczna szkoła naukowa (1781–1841)*, Warszawa 1998; tejże: *Z dziejów nauczania botaniki na wszechnicy wileńskiej (1781–1831)*, „Wiadomości Botaniczne” 1983, nr 1; S.B. Jundziłł: *Cudzoziemcy w Uniwersytecie*, [w:] L. Janowski: *W promieniach Wilna i Krzemieńca*, Wilno 1903; P. Kohler: *Zielniki botaników Ośrodka Wileńskiego z lat 1780–1840 w Kijowie, Krakowie i Wilnie*, KHNIIT 1994, nr 1; J. Mowszowicz: *Z dziejów dawnego Ogrodu Botanicznego w Grodnie*, „Wiadomości Botaniczne” 1966, nr 1; J. Paczoski: *Zielnik Gilberta*, „Wszechświat” 1893, nr 12; K. Plasota: *Zoologia wileńskiego ośrodka naukowego a badania fauny krajowej*, [w:] *Wkład wileńskiego ośrodka naukowego w przyrodnicze poznanie kraju (1781–1842)*, red. J. Babicz, W. Grębecka, Warszawa 1988; W. Sławiński: *Dr Jan Emanuel Gilbert, profesor i założyciel Ogrodu Botanicznego w Wilnie*, Wilno 1925; tegoż: *Przyczynek do znajomości flory okolic Wilna*, cz. 1 *Historia i bibliografia*, Wilno 1922.

Wanda Grębecka

[Poprzedni](#)
[Następny](#)